

УДК 316.61
**ОРГАНІЗАЦІЯ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ В РАМКАХ СОЦІАЛІЗАЦІЇ
СУЧАСНОЇ МОЛОДІ**

Шапошникова І.В.

*к. філос. н., декан факультету психології, історії та соціології
Херсонський державний університет*

Автор в статті освітає результати проведеного соціологічного дослідження проблем соціалізації сучасної української молоді. Визначені загальнометодологічні принципи, які лежать в основі міждисциплінарного дослідження процесу соціалізації. Виявлені особливості процесу соціалізації сучасної української молоді. Автором розроблені основні напрями соціальної роботи в рамках успішної соціалізації сучасної молоді.

The author of this article lights up the results of the made sociological research of the problems of socialization of modern Ukrainian youth. The definite principles which are in the basis of the research of process of socialization have been determined. The peculiarities of the process of socialization of modern Ukrainian youth have been found as well. The author created the basic directions of social work within the framework of successful socialization of modern youth.

Автор у статті висвітлює результати проведеного соціологічного дослідження проблем соціалізації сучасної української молоді. Визначені загальнометодологічні принципи, що лежать в основі міждисциплінарного дослідження процесу соціалізації. Виявлені особливості процесу соціалізації сучасної української молоді. Автором розроблені основні напрями соціальної роботи в рамках успішної соціалізації сучасної молоді.

Ключові слова: соціалізація, соціальна робота, молодь, організація, соціальні норми, суспільство.

Постановка проблеми. В останній час українське суспільство стикається з великою кількістю соціальних проблем, таких як алкоголізм, наркоманія, злочинність, соціальне сирітство, безробіття та інші. З особливою силою і гостротою нарастають проблеми соціальної групи молоді, хоча, безумовно, і в інших вікових групах їх не менше, проте саме молодь - це майбутнє нашого суспільства. Це означає, що її проблеми необхідно вирішувати в першу чергу, тому що проблеми молоді можуть стати проблемами всього соціуму у майбутньому.

В умовах сучасного суспільства чітко відслідковуються зміни у ставленні молоді як соціальної групи до різних сфер життєдіяльності: зростає відчуженість молодих людей від державної і політичної влади, молоде покоління особливо гостро відчуває соціальну напруженість і соціальну незахищеність, різко знижується інтелектуальний потенціал, знижується моральність, серед молоді процвітає пияцтво та бездуховність.

Соціальні дослідження виявляють песимістичний настрій молодих людей, проте саме молодь бере на себе відповідальність за збереження суспільства. Неможливо зберегти суспільство, якщо вчасно не надати допомоги в процесі соціалізації молодому поколінню. Існуючі інститути соціалізації в теперішній момент перестали відповідати новим вимогам, разом з цим не з'явилося і якісно нових інститутів соціалізації. Таким чином, сучасне суспільство, яке встало на шлях реформування, на сьогодні не здатне захопити молоде покоління гідними цілями і протистояти хвилі злочинності і насильства в молодіжному середовищі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми соціалізації розроблялись такими зарубіжними науковцями як А.Оллпорт, А.Маслоу, К.Роджерс, Дж.Мід, Д.Хорке, Д.Джосом, Л.Колберг, Т.Кемпер, Т.Ньюком, А.Парк, Д.Доллерд, Дж. Кольман, В.Уолтер. Серед російських науковців, які займались проблемою соціалізації молоді можна виділити роботи М.Тітми, І.Кона, В.Лісовського, Ю.Волкова, В.Магуна, А.Яковлева, Н.Аітова, Г.Осипова, С.Парамонова, Я.Глінського, В.Стегнія [1].

Питання соціалізації молоді досліджували такі українські вчені, як Є.В. Лазоренко, М.П. Лукашевич, А.К. Тащенко В.В. Москаленко, М.І. Михальченко, В.І. Волович, А.К. Тащенко, Л.Г.Харченко, С.В. Савченко, С.О. Омельченко та інші автори [2], [4], [5], [6], [7]. Не дивлячись на наявність великої кількості робіт, присвячених соціалізації, в умовах сьогодення виникає необхідність розробити практичні підходи до організації соціальної роботи, покликаної прискорити процес соціалізації молодого покоління.

Мета статті. Розробка основних напрямків соціальної роботи в рамках успішної соціалізації сучасної молоді.

Виклад основного матеріалу. Протягом останніх двох десятиліть українське суспільство переживає велику кількість соціальних змін. Найбільш вагомими є зміни соціально-політичного, соціально-економічного та соціокультурного плану. У зв'язку з цим можна стверджувати про наявність трансформацій як на рівні суспільства в цілому, так і на рівні окремих соціальних груп, соціальних інститутів.

Сьогодні стан українського суспільства може бути охарактеризований як перехідний – від кризи і реформування до соціальної стабільності, тому щоб зрозуміти, яким наше суспільство буде в майбутньому, необхідно звернути увагу на сучасну молодь. Саме вона є нашим майбутнім, а вивчення особливостей соціалізації молодого покоління як соціальної групи, зокрема виявлення її проблем і інтересів, дозволяє спрогнозувати майбутнє.

Зміни, що зараз відбуваються в українському суспільстві, мають подвійну спрямованість: з одного боку, відкриваються можливості для кожної людини реалізувати себе повною мірою, а з іншого – провокується сплеск негативних тенденцій у розвитку суспільства і молоді зокрема. Ця друга сторона є індикатором, який вказує на ступінь дезорганізації нашого суспільства: наявність великої кількості проблем (економічних, соціальних тощо).

Сучасна ситуація потребує врахування великої кількості факторів, які впливають на становлення як окремої соціальної групи молоді, так і суспільства в цілому, тому важливо пам'ятати про науково-технічні перетворення і екологічну ситуацію сучасного суспільства. Всі ці явища мають зв'язок з процесом соціалізації: в епоху НТР були розроблені і впроваджені наукові розробки, які сприяли забезпеченню людства засобами для комфортного існування, проте вони ж сприяють виникненню глобальних проблем (екологічне забруднення, велика кількість хаотичної інформації).

Соціалізація має на увазі, з одного боку, розвиток особистості і її становлення як члена суспільства, а з іншого, саме процес соціалізації сприяє подальшому збереженню і розвитку суспільства. Хід соціалізації може бути розділений на успішну і не успішну (формування девіацій як негативних, так і позитивних) соціалізацію в залежності від ступеня засвоєння і активного застосування норм і вимог суспільства. У ході соціалізації (і успішної, і неуспішної) відбувається розвиток особистості людини, а вплив на суспільство дозволяє найбільш чітко визначити межу між успішним і неуспішним ходом соціалізації. Успішний хід соціалізації сприяє збереженню і розвитку суспільства, у той час як неуспішна соціалізація пов'язана з руйнівним впливом на суспільство і поступовою зміною його «соціальних норм».

Сучасне українське суспільство має ідеальну сукупність всіх девіантогенних факторів (стан аномії, різка соціальна диференціація і поляризація, соціальна дезорганізація, маргінальність більшості соціальних груп). Саме в суспільстві, що характеризується маргінальністю, соціальною дезорганізацією і поляризацією, проходить соціалізація і становлення молоде покоління, тому ми вважаємо актуальним вивчення молоді як соціальної групи і ходу її соціалізації. Особливо важливим є аналіз неуспішного ходу соціалізації як індикатора основних проблем, що виникають у цій соціальній групі в умовах сучасного українського суспільства.

Численні соціопитування молоді, як правило, фіксують критичне сприйняття сучасного життя в Україні та скептичну налаштованість до можливості швидких та якісних змін власної долі. Зокрема, за висновками експертів Інституту Горшеніна, внаслідок річного міжнародного соціологічного дослідження «Студенти – образ майбутнього», яке проводилось Інститутом Горшеніна з жовтня 2010 р. до березня 2011 р. (всього відповідно до випадкової вибірки було опитано 5 155 студентів з 22 вищих навчальних закладів чотирьох країн: України, Росії, Польщі, Казахстану), головними проблемами молодих українців є труднощі у працевлаштуванні та відсутність можливостей самореалізації. Зокрема, у рейтингу нагальних проблем саме проблема працевлаштування є найбільш актуальною для нашої молоді (64,5 % опитаних), 58,4 % серед опитуваних молодих людей стурбовані поширенням у середовищі однолітків алкоголізму, на третє місце потрапила проблема наркозалежності - 43,6 % [3]. Необхідно зауважити, що все перелічене є «верхівкою айсберга» невирішених питань, які стають на заваді успішній соціалізації молоді. Спектр їх набагато ширший, вони пов'язані між собою, стають підґрунтям для виникнення нових викликів для українського суспільства.

Поняття соціалізації вводить до практики наукових досліджень укінці 40-х-на початку 50-х років ХХ століття А.Парком, Д.Доллердом, Дж. Кольманом, А.Бандурою, В.Уолтером. Для дослідників, які займались проблемами соціалізації, характерне різноманіття теоретичних підходів. Так, представниками школи символічного інтеракціонізму (Дж.Мід, Д.Хорке, Д.Джосома, Л.Колберга, Т.Кемпера, Т.Ньюкома) соціалізація досліджується як результат соціальної взаємодії людей. Представники гуманістичної психології (А.Оллпорт, А.Маслоу, К.Роджерс) розуміють соціальний розвиток особистості як само актуалізацію «Я-концепції». Психологія підходить до розуміння девіантної поведінки (негативного ходу соціалізації) як до результату постійного протиріччя несвідомого і над свідомого. Д.Роттер та його послідовники концентрували свою увагу на особистісній змінній, що називається локус контролю: узагальнене очікування того, якою мірою люди контролюють підкріплення в своєму житті. Теорія регулювання, запропонована У. Реклесом, виходить з факту існування внутрішньої та зовнішньої контрольних систем.

У західній соціології можна особливо відмітити концепції аномії (Дюркгейм, Р.Мертон), відчуження, ідентичності та ідентифікації, концепцію диференційованих зв'язків (Е. Сатерленд), які займаються вивченням взаємодії індивіда з соціальним оточенням і його нормами. При цьому вони мають різні позиції. Так, у концепціях аномії, відчуження, ідентичності та ідентифікації

приділяється особлива увага особистості, на відміну від концепції диференційованих зв'язків, направленої на вивчення соціального оточення. Концепція стигматизації (Г.Беккер, Е.Гофман, Г.Хофнагель) привернула увагу до соціальної реакції на девіантну поведінку. Широке розповсюдження мають ідеї О.Тоффлера, Р.Дюбо, Е.Гюана, А.Дюссера, які розглядають у цілому соціальні фактори і соціальне середовище, її патогенний вплив на особистість.

Таким чином, ми можемо виділити особливі риси в дослідницьких підходах. Вихідним пунктом соціологічних досліджень є виявлення загальних рис, котрі притаманні певній групі людей, і загальних умов, що визначають формування цих рис. Соціологи визначили, що на процес соціалізації впливають різні фактори соціального середовища і події, котрі відбуваються в суспільстві, а також те, як особистість реагує на ці дії, і власне внутрішні регулятивні системи особистості.

Явище соціалізації - це процес засвоєння і активного відтворення людиною соціального досвіду в ході його діяльності і спілкування [5]. Важливо відзначити, що соціалізація – не просто виховання, вона включає в себе спонтанний, ненавмисний вплив соціального середовища, завдяки чому людина залучається до культури і стає повноцінним членом суспільства. Соціалізація має складну структуру і умовно може бути розділена на об'єктивну (зовнішні поведінкові реакції) і суб'єктивну (суб'єктивне відчуття успішності, адаптованості в умовах суспільства). З явищем соціалізації пов'язана така категорія, як соціальна адаптація (дезадаптація). Процес соціалізації складається з невеликих етапів, які, у свою чергу, представлені у вигляді адаптації (дезадаптації) індивіда до культурних норм, які склалися в оточенні, і вимог як конкретної соціальної групи, так і суспільства в цілому.

Теоретичною та методологічною основою дослідження соціалізації молоді є уявлення про те, що соціалізація протікає в трихотомічній системі індивід – група – суспільство, тобто соціалізація є об'єктом дослідження багатьох галузей знань. Тому важливою умовою її успішного міждисциплінарного дослідження є формулювання деяких загальнометодологічних принципів, з позиції яких розглядається дане явище в різних наукових дисциплінах. Спираючись на роботи провідних вчених Б. Ананьєва, Г.Андрєєвої, І.Кона, Є Кузьміна, А.Леонтьєва, З.Файнбурга, В.Ядова та інших, можна сформулювати наступні загальнометодологічні принципи, що лежать в основі міждисциплінарного дослідження процесу соціалізації:

1. Принцип соціальної детермінації, який пояснює той факт, що не дивлячись на те, що соціалізація протікає безпосередньо під впливом найближчого оточення індивіда, в першу чергу цей процес детермінований соціально-економічними умовами існування суспільства, які обумовлюють як безпосередні умови життєдіяльності індивіда, так і різноманітні культурні, ідеологічні, політичні цілеспрямовані виховні дії суспільства, направлені на формування своїх членів.

2. Принцип само детермінації, який полягає в тому, що індивід у процесі соціалізації розглядається не в якості певної пасивної ланки, котра дозволяє навколишньому середовищу «ліпити» особистість за певним еталонам, штампам, а навпаки, соціалізація припускає активну цілеспрямовану діяльність людини з перетворення матеріальних і соціальних умов власного розвитку, з формування особистості у відповідності до своїх ідеалів і переконань.

3. Принцип діяльнісного опосередкування, який вказує на те, що основним способом засвоєння індивідом соціального досвіду є його активна взаємодія зі своїм найближчим оточенням, в яке він вступає у процесі життєдіяльності і спілкування, завдяки якому включається у різноманітні суспільні відносини, інтеріоризує, переводить на внутрішній план свідомості, на інтерпсихічний рівень загальнокультурні цінності.

4. Принцип системного розгляду природних і соціальних факторів, які обумовлюють соціальний розвиток індивіда, в основі якого лежить моністичне розуміння природи людини, подолання дуалістичного альтернативного підходу до співвідношення біологічного і соціального в особистості.

5. Принцип розгляду соціалізації з позиції взаємообумовленого процесу входження особистості в систему суспільних відносин, товариських, виробничих та інших зв'язків, у які включається суб'єкт у силу свого соціального розвитку та дорослішання.

Соціалізація молоді є специфічним процесом. Саме для цієї соціальної групи властивий період соціалізації, який характеризується з одного боку становленням особистості людини, її включенням до системи суспільних відносин, а з іншого - ця вікова група в майбутньому повинна буде сама транслювати соціальні норми і традиції наступному поколінню. Таким чином від соціалізації молоді, як правило, залежить збереження і подальший розвиток суспільства в цілому.

Аналізуючи соціалізацію, необхідно зазначити, що це процес безперервний, який не обмежується тільки етапом суспільного становлення людини, а протікає протягом усього її життя. Умовно в соціалізації можна виділити два основних рівня:

1) соціальний (суспільний) – соціалізацію розглядають як глобальне явище, що дозволяє зберегти суспільство в цілому;

2) особистісний (індивідуальний) – соціалізацію розглядають як явище, що дозволяє індивіду стати повноцінним членом суспільства.

Сучасне суспільство теж знаходиться в процесі постійного та швидкого трансформування. Аналізуючи сам процес соціалізації, необхідно відзначити, що це процес, з одного боку пов'язаний з адаптацією, а з іншого – з постійною зміною і перетворенням. Процес соціалізації молоді повинен буди пов'язаний з пластичною адаптацією – тенденції зберігати гармонічну рівновагу (баланс) пристосованості і змін, що відбуваються в результаті перетворень, котрі здійснюються в суспільстві.

Отже, ми виділили чотири обов'язкових напрями діяльності з надання допомоги молоді в ході соціалізації. При цьому, важливо підкреслити, що проведення ізольованих робіт за окремими напрямами, чи формальне виконання робіт не призводять до ефективного контролю над ситуацією. Сучасне суспільство і умови життя потребують цілісного і централізованого, підходу до вирішення даної проблеми.

Робота з надання допомоги молоді в ході соціалізації, на нашу думку, повинна бути побудована, виходячи з принципу підтримки і супроводу в розвитку, а не активного агресивного втручання. Таким чином один з головних принципів, при наданні допомоги молодим людям в ході соціалізації є принцип «не нашкодь».

Основною формою роботи, повинен бути супровід: підтримка і превентивне занурення, роз'яснення у ході профілактичної діяльності, втручання у складні життєві ситуації, які можуть виникнути і зустрітись на шляху молоді людини.

Метою супроводу є не вказівка на правильні дії, а надання можливості самостійного вирішення молодою людиною, що для неї вірно, а що - ні. Організація допомоги в пошуках відповідних для конкретної людини способів і форм поведінки у різних життєвих ситуаціях не через призму зламу його особистості, а закріплення впевненості у собі і своїх можливостях та здібностях.

Для того, щоб було реальним виконання вище зазначених задач, необхідно кардинально змінити підхід до організації практичних служб, котрі покликані здійснювати підтримку соціальному становленню молоді.

Насамперед, ми пропонуємо створення міжвідомчого закладу, що може дозволити:

- підвищити ефективність наданих послуг через зниження трудовитрат і дублювання діяльності подібними органами різних відомств, а також дасть можливість збору більш повної інформації, необхідної для ефективної диференційованої допомоги молодим людям;

- ефективно використовувати весь час, що є в розпорядженні співробітників, і відповідно підвищити рівень задоволеності, рівень віри населення у можливість отримання необхідної і кваліфікованої допомоги;

- надавати кваліфіковану допомогу, що має на увазі цілісність допомоги. Адже на сьогодні ми часто можемо спостерігати ситуацію, коли кожен спеціаліст виконує свою роботу, але при цьому молода людина не має можливості отримання єдиної комплексної допомоги, так як у вузьких фахівців не завжди є можливість і бажання зв'язуватись із колегами суміжних установ, допомоги яких молода людина потребує у даний момент.

Враховуючи вищезазначене, виділимо у змісті діяльності такої організації наступні види.

1. Науково-дослідна робота.

Необхідно відзначити, що цей вид діяльності повинен бути направлений на: збір та узагальнення інформації про групу молоді; аналіз і прогнозування тенденцій розвитку групи молоді; виявлення причин виникнення тих чи інших складних ситуацій у молодих людей; виявлення ефективних методів роботи над проблемами молоді. Вся необхідна для науково-дослідної діяльності інформація може бути отримана із збереженням анонімності респондентів, від спеціалістів - практиків, які в ході супроводу здійснюють цілісний збір інформації про кожного конкретного клієнта.

Головною метою такої роботи є прогнозування тенденцій розвитку соціальної групи молоді, виявлення необхідних методів роботи в конкретних випадках, прогнозування можливих криз у розвитку групи молоді і змін у ході її соціалізації.

2. Надання екстреної допомоги.

Цей вид діяльності буде актуальним завжди, тому що ліквідувати повністю будь-яке негативне явище неможливо. Проте, без наступної кваліфікованої диференційованої допомоги молодій людині, екстрена допомога може буди неефективною. Основними клієнтами при наданні екстреної допомоги є люди, які опинились в екстремальній кризовій ситуації.

Основними типами робіт даного виду допомоги є: первинна діагностика актуального стану клієнта; розробка плану-програми комплексної допомоги; надання комплексної допомоги у відповідності з планом-програмою; активізація потреби у клієнта завершити повністю роботу над актуальними проблемами і не допускати в подальшому наступних складних життєвих ситуацій; вторинна діагностика актуального стану клієнта; розробка рекомендацій з надання комплексної допомоги.

Головною метою при цьому є надання екстреної допомоги, надання супроводжувальної підтримки через активізацію потреби у самого клієнта продовжувати подальшу реабілітаційно-профілактичну діяльність у подоланні проблем, котрі виникли у кризовій ситуації.

3. Проведення реабілітаційних заходів.

Така діяльність може бути не тільки першим, але й другим шаблоном супроводу в залежності від стану клієнта. Ця робота повинна бути логічним продовженням екстреної допомоги. Основною категорією клієнтів є молоді люди, які потрапили в складні ситуації, у яких можна констатувати той, чи інший рівень розвитку проблем.

Це передбачає наступні види робіт: первинна діагностика актуального стану клієнта (для другого шабля використовуються результати, отримані на етапі «екстреної допомоги»); розробка комплексної програми супроводу; надання комплексної допомоги у відповідності до програми; активізація у клієнта потреби повністю завершити роботу над проблемами і не допускати в подальшому подібних ситуацій; актуалізація потреби отримання нових знань, вмінь та навичок, які необхідні в житті даної людини; вторинна діагностика актуального стану клієнта; розробка плану супроводу в ході подальшої соціалізації.

Головною метою при цьому є надання комплексної допомоги для вирішення складних життєвих ситуацій, а також активізація у самого клієнта потреби не тільки повністю вирішити існуючі потреби, але й отримати необхідні знання, вміння та навички, котрі дозволять йому в подальшому самостійно вирішувати складні ситуації та проблеми.

4. Проведення профілактичної роботи.

Даний блок включає наступні види робіт: первинна діагностика актуального стану клієнта (якщо цей етап не є першим шаблоном супроводу необхідно використовувати інформацію, отриману на попередніх шаблях супроводу); розробка плану супроводу; надання комплексної допомоги молодій людині в ході супроводу; просвітницька діяльність; діагностика стану клієнта.

Головною метою є актуалізація у самого клієнта потреби в отриманні необхідних знань, вмінь та навичок, котрі дозволять йому в подальшому самостійно вирішувати складні ситуації та проблеми.

Висновки. Таким чином, запропонована схема організації соціальної роботи для супроводу молоді в ході соціалізації дозволить: значно знизити тимчасові та трудові витрати; підвищити задоволеність населення від звернення за допомогою; підвищити якісний бік роботи з молоддю у зв'язку з акумуляцією всіх необхідних спеціалістів і видів робіт в одному закладі, що має на увазі дію комплексних програм супроводу.

Література

1. Кон, И.С. НТР и проблемы социализации молодежи [Текст] / И.С. Кон. — М.: Знание, 1988. — 63с.
2. Омельченко, С. О. Роль соціальних інститутів селища в процесі соціалізації та формування здорового способу життя молоді / С. О. Омельченко // Ціннісні пріоритети освіти у XXI столітті: орієнтири та напрямки сучасної освіти : матеріали II міжнар. наук.-практ. конф. (2–5 жовт. 2005 р., м. Луганськ). — Луганськ, 2005. — Ч. 4. — С. 184–191.
3. Міжнародне соціологічне дослідження «Студенти - образ майбутнього» [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://institute.gorshenin.ua/>
4. Социализация студенческой молодежи в условиях регионального образовательного пространства [Текст]: монографія / Савченко С.В. -Луганск: «Альма-матер», 2003. — 406 с.
5. Соціалізація. Виховні механізми і технології [Текст] : навч.-метод. посібник/ Лукашевич М.П. - К. ІЗМН, 1998. - 112 с.
6. Тащенко А.К. Моделі соціалізації молоді в сучасному суспільстві // Соціальні технології. Актуальні проблеми теорії та практики. Міжвузівський збірник наукових праць. Вип.12. —Київ - 2007. - С. 88-99.
7. Харченко, Л. Г. Фактори соціалізації жіночої молоді / Л. Г. Харченко // Ціннісні пріоритети освіти у XXI столітті: орієнтири та напрямки сучасної освіти : матеріали II міжнар. наук.-практ. конф. (2–5 жовт. 2005 р., м. Луганськ). — Луганськ, 2005. — Ч. 3. — С. 76–82.